

LECH SMOLAGA

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

ORCID: 0000-0003-0231-3361

e-mail: lechsmolaga@interia.pl

MATEUSZ SMOLAGA

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0002-8663-6266

e-mail: mateusz.smolaga@usz.edu.pl

Zmiana układu sił w stosunkach międzynarodowych:

analiza potencjałów z perspektywą do lat 2025–2030

Changes in the balance of power in international relations:

analysis of potential with a perspective until 2025–2030

Słowa kluczowe:

układ sił, gospodarka światowa, USA, ChRL, UE

Keywords:

balance of power, world economy, United States, European Union, China

Changes in the balance of power in international relations: analysis of potential with a perspective until 2025–2030

This article focuses on the political effects of ongoing shifts in the world economy. Using various indicators, including shares in the global Gross Domestic Product, expenditures on research and development, external balance on goods and services, and military expenditures, the authors present how the positions of major powers in international relations (the United States, the European Union and its countries, Japan, China, and Russia) have changed over the last few decades. Current data and the extrapolation of trends reveal that we are witnessing significant changes in economic power across the world. This has undoubtedly exacerbated existing tensions in international politics. The text tests the hypothesis that a weakening of the major economies of the global North (the US, EU, and Japan), and related shift in the balance of power, are driving the world towards the existence of a multi-polar international system.

Wprowadzenie

W drugim dziesięcioleciu XXI wieku obserwujemy istotne przeobrażenia w relacjach międzynarodowych polegające na głębokich zmianach doktryn ekonomiczno-politycznych, układów sił polityczno-ekonomiczno-militarnych, akcentowanych celów polityki zagranicznej, a co za tym idzie, zawieranych porozumień i sojuszy. Wymownym tego przykładem jest reorientacja polityki Stanów Zjednoczonych podczas prezydentury Donalda Trumpa. Obserwujemy również podobną zmianę podejścia do zadań polityki zagranicznej w innych, odgrywających znaczącą rolę krajach, takich jak: Niemcy, Wielka Brytania, Rosja, Turcja czy Chińska Republika Ludowa (ChRL), a w ślad za tym w pozostałych państwach, w różny sposób uzależnionych od tych potęg. Autorzy uważają, że zmiany te wynikają nie tyle z subiektywnych cech i osobowości decydentów, ile z przyczyn natury obiektywnej – światowych relacji, głównie ekonomicznych. Analiza opiera się na założeniu, że na kształt polityki wielkich mocarstw mają wpływ materialne czynniki i interesy ekonomiczne wynikające ze zmieniających się pozycji państw w układzie międzynarodowym.

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, w jaki sposób rozwijające się siły ekonomiczne oraz postęp technologiczny wpływają na kształt współczesnego międzynarodowego układu sił. W szczególności poszukiwane będą odpowiedzi na poniższe pytania:

1. Czy w perspektywie najbliższych kilku/kilkunastu lat powinniśmy spodziewać się wyraźnej dominacji nowych centrów gospodarki światowej (głównie ChRL) oraz postępującej marginalizacji starych (USA, Japonii i Unii Europejskiej)? Jeśli tak, to do jakich poziomów wzrosną udziały ChRL w gospodarce światowej (mierzone odsetkiem Produktu Światowego Brutto), a spadną udziały drugiej grupy? Czy w perspektywie trzeciej dekady XXI w. powinniśmy spodziewać się ujawnienia radykalnych różnic w sile gospodarczej (i tym samym wystąpienia sprzyjających warunków do dominacji), czy raczej wyrównania potencjałów i ewentualnie zmian pozycji pomiędzy największymi aktorami?

2. Podstawą jakiego modelu struktury systemu międzynarodowego (hegemonii/jednobiegunowości, dwubiegunowości, różnych wariantów wielobiegunowości) są zmiany zachodzące w międzynarodowym układzie potencjałów gospodarczych?

3. Jakiego typu politycznej odpowiedzi na zmiany w międzynarodowym układzie sił możemy się spodziewać ze strony dotychczasowych liderów gospodarki światowej? Jakie strategie interakcji, wynikające z konfiguracji układu sił, będą mogli przyjmować względem siebie główni aktorzy tego systemu?

Autorzy weryfikują zestaw alternatywnych hipotez odnoszących się do istnienia materialnych podstaw dla wystąpienia określonego modelu systemu międzynarodowego. Poszczególne hipotezy przewidują sprzyjające warunki dla:

- H1 – jednobiegunowości (utrzymania hegemonii USA bądź osiągnięcia niekwestionowanej przewagi przez ChRL);
- H2 – dwubiegunowości (utworzenie rywalizujących ze sobą bloków pod przywództwem odpowiednio USA i ChRL);
- H3 – trójbiegunowości opartej na interakcjach między USA–UE i ChRL (z czterema możliwymi wariantami):
 - H3.1 – w którym wszystkie trzy podmioty dysponują zbliżoną siłą;
 - H3.2 – kiedy to siła USA jest większa niż UE i ChRL, a potencjały UE i ChRL są mocno zbliżone, oraz przy założeniu, że Unia i Chiny łącznie dysponują większą siłą niż USA;
 - H3.3 – zakładającym, że siła USA jest mniejsza niż UE i ChRL, a dwie ostatnie się równoważą;
 - H3.4 – w którym siła USA jest większa niż UE, a siła UE jest większa od ChRL, lecz przy założeniu, że Unia i Chiny łącznie dysponują większą siłą niż USA;
- H4 – systemu międzynarodowego z czterema lub większą liczbą biegunów.

Opcja trójbiegunowości systemu międzynarodowego nieprzypadkowo została najbardziej rozwinięta w zestawie hipotez. Taka koncepcja rozpatrywania układu wpływów w świecie poprzez relacje w trójkącie USA–UE–ChRL¹ nie jest nowa, w szczególności wśród europejskich autorów, którzy zwracają większą uwagę na kwestie ekonomiczne². Jednak najwięcej

1 *Nota bene* inne ujęcia trójbiegunowości: USA–ChRL–Indie, USA–ChRL–Rosja, a wcześniej także USA–UE–Japonia, również cieszą się, być może nawet większą, popularnością.

2 Zob. np. P. Zhenqiang, *The US–Europe–China triangle in an increasingly multipolar world*, Konrad Adenauer Stiftung, Beijing, January 2006, dostępny

inspiracji do takiego sformułowania tej hipotezy dostarczył tekst Mariana Edwarda Halizaka *Geoekonomiczny trilateralizm UE–USA–Chiny: logika konfliktu i współpracy*³, który traktuje o ekonomicznych relacjach pomiędzy trzema megaprzestrzeniami, opierając się na teorii biegunowości i odwołując się do czterech modeli zaproponowanych przez Randalla Schellera. Zauważając nierówność potencjałów tego geoekonomicznego trójkąta (ustępowanie ChRL względem materialnej potęgi USA czy UE), M. E. Halizak z perspektywy 2012 r. przekonywał, że „bieguny te traktują się nawzajem jako strategiczni partnerzy, którzy na pierwszy plan wysuwają potrzebę współdziałania i współpracy, a konkurowanie traktują jako naturalny stan funkcjonowania rynku międzynarodowego”⁴. Wspomniany autor odwołał się do jednego z modeli trójbiegunowości Schellera (zbieżnego z naszą hipotezą H3.4), aby wydedukować, gdzie USA, UE i Chiny podejmują „działania na rzecz aktywizacji i układania relacji z drugą [stroną – przyp. L.S. i M.S.], ale w sposób niezależny i odmienny dla każdego z nich (bieguna). Celem tych relacji jest zmniejszenie napięć, tworzenie warunków dla strategicznego dialogu i wykorzystywanie instrumentalne relacji bilateralnych w stosunku do trzeciego bieguna”⁵. Dodał też, że taka „konfiguracja objaśnia także w naszym przekonaniu istotę geoekonomicznej rywalizacji w trójkącie, gdzie każdy z biegunów dąży do powiększenia własnej przestrzeni

w internecie [dostęp: 06 I 2021]: <https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=3e4a8021-c8c3-0064-581e-3def9dd112b8&groupId=252038>; *China–Europe relations. Perceptions, policies and prospects*, eds D. Shambaugh, E. Sandschneider, Z. Hong, Routledge, London 2008, s. 251–300; R. Wong, *An anatomy of European and American perspectives on China in the international system*, [w:] *Europe and China. Strategic partners or rivals?*, ed. R. Vogt, Hong Kong University Press, Hong Kong 2012; B. Gill, A. Small, *Untapped trilateralism: common economic and security interests of the European Union, the United States and China*, [w:] *China and the EU in context*, ed. K. Brown, Palgrave Macmillan, London 2014; *The evolving relationship between China, the EU and the USA. A new global order?*, eds J. Men, S. Schunz, D. Freeman, Routledge, London 2019; J. Borell, *China, the United States and us*, EEAS, 31 VII 2020 [dostęp: 06 I 2021], dostępny w internecie: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/83644/china-united-states-and-us_en>.

- 3 E. Halizak, *UE–USA–Chiny: logika konfliktu i współpracy*, [w:] *Geoekonomia*, red. E. Halizak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- 4 E. Halizak, *UE–USA–Chiny: logika konfliktu...*, s. 727.
- 5 E. Halizak, *UE–USA–Chiny: logika konfliktu...*, s. 728.

geoeconomicznej kosztem pozostałych dwóch⁶. Przywołany tekst kończy się sformułowaniem, że poczynione ustalenia „wymagają dalszego rozwinięcia i empirycznej weryfikacji, redefinicji czy wręcz odrzucenia”. Uznaliśmy, że po upływie niemal dekady od jego powstania warto przyrzeć się relacjom w trójkącie USA–UE–ChRL, wykorzystując najświeższe dane – uwzględnić kontekst brexitu czy też specyficznej prezydentury Donalda Trumpa. Dla lepszego zobrazowania skali do analizy włączone zostały też statystyki dotyczące Japonii, Rosji, a w niektórych przypadkach również G20.

Autorzy świadomi są zastrzeżeń, jakie mogą zgłaszać niektórzy badacze jednoznacznie osadzeni w paradygmacie (neo)realistycznym odnośnie do hipotezy H3 i jej czterech wariantów. Będą oni podnosić, że UE nie może być brana pod uwagę jako jeden z biegunów systemu międzynarodowego, gdyż nie jest mocarstwem ani nawet państwem narodowym, a jedynie instytucją. Dlatego analiza skupia się na potencjałach ekonomicznych (materialnych przesłankach), które mogą zostać przekute w mocarstwo dzięki odpowiednim decyzjom politycznym (niekoniecznie poprzez pełną federalizację Unii).

Analiza przeprowadzona zostanie w kilku krokach. Najpierw postaramy się ustalić trendy wpływające na zmiany w udziałach poszczególnych podmiotów w Produkcie Światowym Brutto i w zależności od dostępności danych dokonać estymacji danych w perspektywie 2025 r. i 2030 r. Odpowiednio w sekcji pierwszej i drugiej do modelowania wykorzystane zostaną zarówno dane oparte na parytecie siły nabywczej (*purchasing power parity*, PPP), jak i wartości nominalne. Wykonane obliczenia pozwolą ocenić ogólną siłę gospodarczą i pozycję poszczególnych aktorów na świecie. Następnie, w sekcji trzeciej, analizie poddane zostaną dane dotyczące wartości produkcji przemysłowej i eksportu produktów nasyconych wysokimi technologiami. Będą one rozpatrywane w kontekście nakładów poszczególnych krajów na badania i rozwój. Pozwoli to zorientować się, na ile wspomniane wydatki przekładają się wprost na istotny aspekt siły gospodarczej analizowanych podmiotów. Sekcja czwarta poświęcona będzie przeglądowi danych na temat relacji handlowych (głównie dotyczących bilansów przepływów towarów i usług), co pozwoli łatwiej zrozumieć logikę napięć w systemie. W sekcji piątej odwołamy się do bardziej klasycznych przejawów siły

6 E. Halizak, *UE–USA–Chiny: logika konfliktu...*, s. 728.

państwa w stosunkach międzynarodowych: wydatków na zbrojenia (w relacji do pozycji kraju w gospodarce światowej) oraz pomiarów potęgi (ogólnej, wojskowej i geopolitycznej).

Przywołane wskaźniki, w szczególności odnoszące się do udziału procentowego w gospodarce światowej, ułatwią udzielenie odpowiedzi na postawione powyżej pytania badawcze oraz będą podstawą do weryfikacji zestawu hipotez. W tym drugim działaniu uwzględnimy nie tylko różnice wielkości, ale także trendy ukazujące dynamikę zmian. I tak, jeśli dane będą wskazywały jednoznacznie wzrastającą, dominującą i trwałą przewagę tylko jednego państwa, będziemy mogli uznać, że tworzą się warunki do jednobiegunowości. Analogicznie, jeśli z zestawień danych będzie wynikało, że dwóch lub trzech aktorów zdecydowanie odstaje od największych gospodarek, będziemy mogli rozważyć, czy tworzy to optymalną sytuację dla wyklarowania się odpowiednio dwubiegunowości lub trójbiegunowości. O wytworzeniu się sprzyjającego kontekstu dla innego rodzaju wielobiegunowości będziemy mówili, gdy okaże się, że przez gwałtowne spadki potencjału jednych państw i wzrostu innych doszło do wyrównania pozycji przynajmniej czworga analizowanych aktorów.

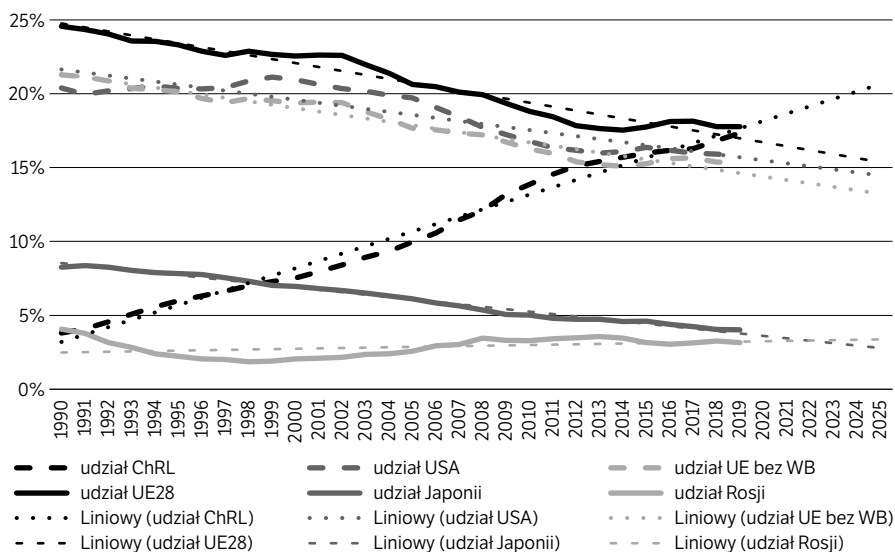
Podstawową metodą badawczą tu zastosowaną jest analiza wybranych trendów rozwojowych poszczególnych państw w kontekście gospodarki światowej i próba predykcji skutków ich utrzymania się w ciągu kilkunastu najbliższych lat. Do analizy wykorzystano dane wtórne – zewnętrzne, pochodzące głównie z baz danych Grupy Banku Światowego.

1. Udział w Produkcje Światowym Brutto – dane oparte na PPP

Najbardziej istotną zmianą w stosunkach ekonomicznych jest wzrost potęgi Chin (ChRL), co ilustruje Wykres 1, demonstrujący udział USA, Unii Europejskiej (UE), Japonii i ChRL w Produkcje Światowym Brutto (globalnym PKB) w latach 1990–2017. Wypływa z niego wniosek, który jeszcze nie tak dawno (np. na początku XXI w.) zostałby uznany za zadziwiający lub nawet błędny: przeliczony według parytetu siły nabywczej całkowity produkt krajowy Chin już od roku 2016 jest wyższy niż PKB PPP USA.

Wykres pokazuje jednocześnie, jak szybki był w latach 1990–2019 wzrost chińskiej gospodarki. Udział trzech pozostałych potęg w Światowym Produkcie Brutto w tym samym okresie (lata 1990–2019) systematycznie

spadał – np. UE28⁷ z 25% do 18%. Szczególnie „niepokojący” (na pewno dla decydentów w Białym Domu i na Wall Street) jest spadek udziału USA z 21% w 2000 r. do 16% w roku 2019. Skurczyły się również udziały: japoński (z 8% do 4%) oraz rosyjski (z 4% do 3%).

Wykres 1. Udział USA, UE, Japonii, ChRL i Rosji w Produkcie Światowym Brutto (globalnym PKB) – lata 1990–2017, udziały wyliczone z wykorzystaniem PPP i danych w dolarach międzynarodowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie GDP, PPP (*current international \$*), baza danych Grupy Banku Światowego, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD> [stan danych na 16 XII 2020 r. z wyjątkiem wysokości wskaźnika dla Wielkiej Brytanii w latach 1990–1994 użytego do obliczenia wyniku UE28 – tutaj wykorzystano dane z 24 IV 2019 r. (obecnie brak ich w zestawieniu)].

Zarówno wzrostowe tendencje chińskie, jak i spadkowe pozostałych wymienionych potęg gospodarczych wykazują długofalowe, wyraźne, niemalże liniowe trendy. Można więc zastosować ekstrapolację prostą do prognozowania ich zmian w najbliższej przyszłości. Takie ekstrapolacje obrazują przerywane linie, ukazujące udział przewidywany tych państw w światowej gospodarce do 2025 r. Z ich porównania wynika, że już w roku 2025 Chiny zajmą pozycję zdecydowanego lidera. Ich udział wyniesie ponad 20%, podczas gdy UE28 osiągnęłaby nieco ponad 15% (UE bez WB 13%),

7 Unia Europejska obejmująca dwadzieścia osiem państw, w tym jeszcze Wielką Brytanię. Tam, gdzie dane będą dotyczyły Unii w składzie pomniejszonym o Wielką Brytanię, będziemy stosować zapis: UE bez WB.

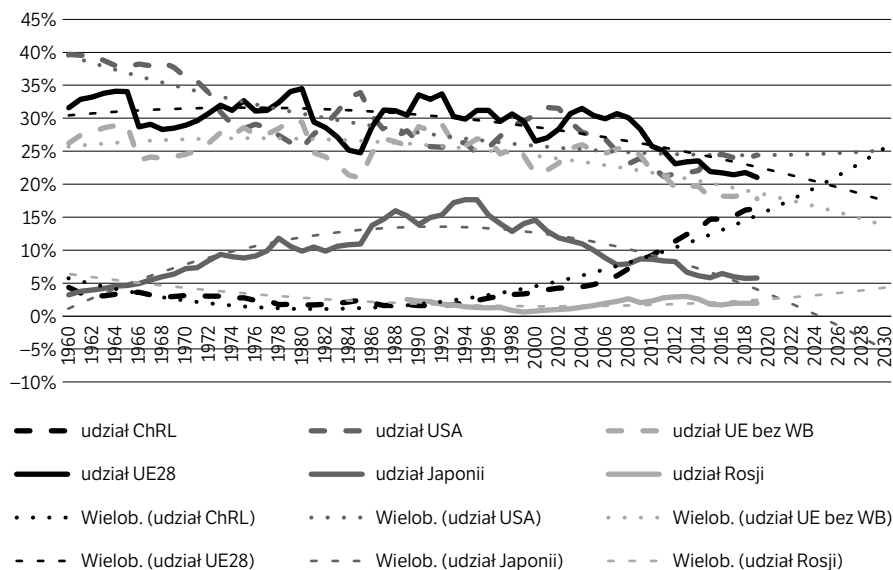
a Stany Zjednoczone nieco mniej niż 15%. Dla Japonii i Rosji prognozujemy zaledwie ok. 3–4%. Jak widać, osłabienie liberalnego ładu międzynarodowego⁸, którego emanacją była prezydentura Donalda Trumpa, ma swoje materialne przyczyny.

2. Prognoza oparta na danych o nominalnym PKB

Zestawienie układu sił w gospodarce światowej na podstawie wartości nominalnych jest dla ChRL o wiele mniej korzystne niż to oparte na PKB PPP, jednak trendy zmian są bardzo zbliżone. Do dalszych celów prognostycznych według cen bieżących posłużymy się modelem przedstawionym na Wykresie 2. Zauważyć można na nim wysoki poziom zmienności w poszczególnych latach. Po bliższym przyjrzeniu się widać, że zanotowane nieregularności w dużej mierze spowodowane są zjawiskami finansowymi, a przede wszystkim zmiennością kursów walutowych względem dolara amerykańskiego. Na podstawie metody najmniejszych kwadratów oszacowano wielomianowe funkcje trendów tych udziałów. Bazowanie na danych sięgających już 1960 r. pozwala wydłużyć ekstrapolację trendu do 2030 r.

Widać, że według rysujących się obecnie trendów zrównanie udziałów USA i ChRL w Produkcie Światowym Brutto nastąpić może dopiero około 2030 roku (warto przypomnieć, że w zestawieniu opartym o PKB PPP nastąpiło to w 2016 r.). Jednak w przypadku Chin często pojawia się pytanie, czy w perspektywie następnych dekad są one w stanie utrzymać efektywność swojego systemu gospodarczego, a właściwie czy są w stanie przystosować swój model rozwojowy do zmieniających się okoliczności zewnętrznych

8 G. J. Ikenberry, *The end of liberal international order?*, „International Affairs”, vol. 94, issue 1, 1 I 2018, s. 17–23, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://academic.oup.com/ia/article/94/1/7/4762691>>; S. M. Walt, *The collapse of the liberal world order*, „Foreign Policy” [online], 26 VI 2016 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://foreignpolicy.com/2016/06/26/the-collapse-of-the-liberal-world-order-european-union-brexit-donald-trump/>>; R. N. Haass, *Liberal world order, R.I.P.*, Council on Foreign Relations, 21 III 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.cfr.org/article/liberal-world-order-rip/>>; J. S. Nye Jr., *Will the liberal order survive?*, „Foreign Affairs” 2017, January/February issue [dostęp 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-12-12/will-liberal-order-survive>>.

Wykres 2. Udział USA, UE, Japonii, ChRL i Rosji w Produkcie Światowym Brutto (globalnym PKB) – lata 1960–2017, nominalne PKB według danych w USD w cenach bieżących

Źródło: opracowanie własne na podstawie GDP (*current US\$*), baza danych Grupy Banku Światowego, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> [stan danych na 16 XII 2020 r. z wyjątkiem wysokości wskaźnika dla UE bez WB w latach 24 IV 2019 r.].

i przewyciężyć wyzwania wewnętrzne⁹. Pewnym ostrzeżeniem dla ChRL może być przykład Japonii, która w przeszłości również przeszła imponującą

- 9 Wśród czynników zewnętrznych, które mogą negatywnie wpłynąć na rozwój ChRL i dalszą ekspansję tego kraju w gospodarce światowej, możemy wymienić m.in.:
1. coraz bardziej krytyczne nastawienie części rządów Zachodu (co powoduje choćby utrudnienia w transferze technologii, zwiększenie ceł na import z Chin, a w najbardziej radykalnym scenariuszu przyszłości – może doprowadzić do destabilizacji lub rekonstrukcji międzynarodowego systemu handlowego – ogromnym kosztem dla wszystkich zaangażowanych stron zneutralizowany mógłby zostać główny czynnik odpowiedzialny za chiński sukces gospodarczy);
 2. międzynarodowe kryzysy gospodarcze (można się spodziewać kolejnych, co jest szczególnie groźne w związku z reaktywnymi i opierającymi się na zasadzie dobrowolności multilateralnymi mechanizmami antykryzysowymi);
 3. odnowienie i powstanie nowych konfliktów zbrojnych, które zagrażają międzynarodowym szlakom handlowym (utrudnienia w eksporcie towarów i zaopatrzenia w surowce);
 4. tzw. luka infrastrukturalna występująca w większości krajów globalnego Południa (która coraz mocniej będzie się odbijać na przepustowości przepływu importu/eksportu ChRL);

5. poszukiwanie przez zagranicznych inwestorów nowych rynków (o mniejszych kosztach pracy/wyższej stopie zwrotu);
6. nowe wyzwania technologiczne;
7. zmiany klimatyczne.

Wyzwania o charakterze wewnętrznym dobrze, i nadzwyczaj autokrytycznie, ilustruje fragment diagnozy zawartej w XIII planie pięcioletnim: „Jednocześnie musimy być całkowicie świadomi, że:

- chiński model rozwoju jest nieefektywny;
- nierówny, nieskoordynowany i niezrównoważony rozwój nadal stanowi istotny problem;
- zmiana tempa wzrostu gospodarczego, dostosowania strukturalne i transformacja czynników napędzających wzrost stanowią obecnie przeplatające się problemy;
- stoimy przed wieloma wyzwaniami, takimi jak zapewnienie ciągłego wzrostu, przeprowadzanie dostosowań strukturalnych, ochrona przed zagrożeniami i przynoszenie korzyści ludziom;
- słaby efektywny popyt występuje obok niedostatecznej efektywnej podaży;
- problemy strukturalne stają się coraz bardziej widoczne;
- tradycyjne przewagi komparatywne stają się coraz mniej skuteczne;
- zdolność do innowacji nie jest wystarczająco silna;
- rośnie presja wywierana na wzrost gospodarczy, powodująca powolne wytracanie dynamiki;
- nierównowaga między wzrostem dochodów i wydatków sektora rządowego staje się wyraźniejsza, a ukryte ryzyko w sektorze finansowym rośnie;
- podstawy rolnictwa są nadal słabe, nadwyżka zdolności produkcyjnych jest poważnym problemem w niektórych sektorach gospodarki, zasób niesprzedanych powierzchni mieszkaniowych jest wysoki, zyski przedsiębiorstw spadają, a zadłużenie rośnie;
- rozwój jest nierównomierny, zarówno między obszarami wiejskimi a miejskimi, jak i pomiędzy regionami, rozwój przestrzenny jest nieefektywny, ograniczenia zasobów rosną coraz bardziej, a ciągły trend w kierunku dalszej degradacji ekologicznej i środowiskowej nie został jeszcze całkowicie odwrócony;
- zapewnienie podstawowych usług publicznych pozostaje niewystarczające, rozbieżności w dochodach są duże, przyspiesza proces starzenia się społeczeństwa, a skala potrzebnych działań w zakresie likwidacji ubóstwa jest nadal ogromna;
- często zdarzają się poważne wypadki w miejscu pracy, przyrasta czynników wpływających na stabilność społeczną, nadal potrzeba działań w zakresie rozwoju społecznego (w tym jakości interakcji międzyludzkich), poziom rządów prawa jeszcze nie został podniesiony, coraz trudniej zapewnić harmonię społeczną i stabilność”.

Tłumaczenie własne. Zob. *The 13th five-year plan for economic and social development of the People's Republic of China (2016–2020)*, Central Compilation & Translation Press, Central Committee of the Communist Party of China Beijing, China, s. 11–12, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019], <<http://en.ndrc.gov.cn/policyrelease/201612/PO20161207645766966662.pdf>>.

transformację ekonomiczną (od wyniszczonego wojną bankruta do jednego z trzech głównych filarów światowej gospodarki) i której potencjał napędzał rozwój całego regionu. Jednak od drugiej połowy lat 90. kraj ten systematycznie traci udział w Produkcie Światowym Brutto. Jest to wynik wieloletnich zmagania z deflacją (konsekwencja wcześniejszych działań spekulacyjnych sztucznie „pompujących” gospodarkę poprzez usługi finansowe), ograniczeń wynikłych z polityki monetarnej (ograniczenia kredytów – szczególnie mocno odczuwalne dla średnich i małych przedsiębiorstw), nieadekwatnie lokowanych inwestycji publicznych (tereny zurbanizowane były nimi nasycone, a wsparcie terenów wiejskich, często motywowane walką o lokalny elektorat, nie wygenerowało w wystarczającym stopniu pozytywnych impulsów do stymulacji PKB w krótkim okresie i nie zniosło blokad infrastrukturalnych dla dalszego rozwoju sektora prywatnego w dłuższej perspektywie), przenoszenia części działalności przemysłowej do innych państw (w dużej mierze ChRL), zbytnej bierności władz lokalnych oraz niekorzystnych tendencji demograficznych (tzw. starzenie się społeczeństwa). Naoyuki Yoshino i Farhad Taghizadeh-Hesary, badacze z Instytutu Azjatyckiego Banku Rozwoju, wskazują na analogie między kryzysem, który dotknął Japonię, a problemami, jakie zaczęły występować i/lub najprawdopodobniej pojawiają się w innych krajach Azji Wschodniej, w tym przede wszystkim ChRL¹⁰. Jak wskazują choćby priorytety planu pięcioletniego na lata 2016–2020¹¹ (zakładającego kompleksowe i szczegółowo monitorowane działania w kilkudziesięciu obszarach), ale także inicjatywa Pasa i Drogi, tworzenie licznych struktur multilateralnych (w tym np. Forum Współpracy Chin–Afryka – *Forum on China–Africa Cooperation* – czy Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych – *Asian Infrastructure Investment Bank*), decyzji ChRL są świadomymi występujących wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych. Co istotne, podejmują wielowątkowe starania, żeby stawić im czoło i utrzymać sprzyjające środowisko dla swojego rozwoju.

10 Zob. N. Yoshino, F. Taghizadeh-Hesary, *Causes and remedies for Japan's long-lasting recession: Lessons for the People's Republic of China*, Asian Development Bank Institute, ADBI Working Paper Series, no. 554, December 2015, s. 4–10, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/177252/adbi-wp554.pdf>>; K. Breene, *Why is Japan's economy shrinking?*, 16 II 2016 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.weforum.org/agenda/2016/02/why-is-japans-economy-shrinking>>.

11 *The 13th five-year...*

Studiując tendencje zilustrowane na wykresie 2, warto zwrócić uwagę na wartości odnoszące się do UE. Udział państw UE28 w Produkcie Światowym Brutto regularnie wahał się, jednak od kryzysu 2009 r. możemy zaobserwować wyraźny trend spadkowy (jeszcze w 2008 r. UE28 wypracowały 30% globalnego PKB, a w 2019 r. już tylko 21%; analogicznie zmiana dla UE bez WB wyniosła minus siedem punktów procentowych – p.p.). Estymacja trendu wskazała, że osłabienie pozycji podmiotów unijnych w gospodarce światowej będzie się pogłębiało (w 2030 r. udział prawdopodobnie wyniesie ok. 18%, licząc potencjał UE28 i nieco powyżej 15 procent dla UE bez WB). Zgodnie z prognozą, w ciągu najbliższych lat chiński udział w nominalnym Produkcie Światowym Brutto powinien przewyższyć udział unijny (UE bez WB w 2022 r. i UE28 w 2025 r.). Należy zaznaczyć, że powyższy model nie bazuje na danych za 2020 r., kiedy to niemal wszystkie państwa mierzyły się z pandemią SARS-CoV-2, a życie gospodarcze bardzo mocno spowolniło na długie okresy. Jak ocenia Międzynarodowy Fundusz Walutowy¹², recesja na świecie w 2020 r. wyniosła -3,5%. W strefie euro, czyli jądrze gospodarczym UE, było to aż -7,2%, w Japonii -5,1%, w Rosji -3,6%, a w USA -3,4%. ChRL, gdzie chorobotwórczego wirusa wykryto po raz pierwszy, nie zanotowała spadku PKB, a jego wzrost o 2,3%. Na 2021 r. Fundusz przewiduje znacznie szybsze ożywienie gospodarcze w Chinach niż w Europie czy Ameryce. W związku z powyższym należy się spodziewać wzmocnienia trendów przedstawionych na Wykresie 2 (o ile, oczywiście, nie nastąpią kolejne fale kryzysu, które tym razem będą znacznie bardziej odczuwalne dla ChRL niż dla UE czy USA).

Zestawienie danych odnoszących się do UE z informacjami opisującymi potencjał USA pokazuje relatywne korzyści, jakie odniesie gospodarka amerykańska wskutek brexitu. W latach 2003–2014 kraje UE28 cieszyły się większym niż amerykański zagregowanym udziałem w globalnym PKB. Dopiero w trzech ostatnich badanych latach USA uzyskały kilkuprocentową przewagę (w 2017 r. udziały wynosiły 24% w przypadku USA i 21% w odniesieniu do UE28). Opuszczenie Unii przez Wielką Brytanię powoduje dalsze pogłębienie się tej różnicy. Zatem nie tylko względy ideologiczne, wizja ekspansji handlowej na rynku brytyjskim i chęć przejęcia

12 *World economic outlook update*, International Monetary Fund, January 2021, s. 4, dostępny w internecie [dostęp: 31 I 2021]: <<https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2021/Update/January/English/text.ashx>>.

przez Wall Street klientów, którzy uciekną z City, wpłynęły na poparcie Donalda Trumpa i części decydentów amerykańskich dla dezintegracji europejskiej¹³. Ich aprobata dla najbardziej radykalnego scenariusza zdarzeń (brexit bez porozumienia, który wywołałby efekt domina) wynika w dużej mierze z transatlantyckiej konkurencji gospodarczej i istniejących, w przeszłości lepiej maskowanych, napięć politycznych¹⁴. W konsekwencji utworzenia unii gospodarczej i walutowej różnice interesów między UE i USA zaczęły się dynamicznie pogłębiać, a wraz ze zmianami w układzie sił w gospodarce światowej w Waszyngtonie powstało pole do przesunięcia percepcji z paradygmatu liberalnego w stronę nacjonalizmu gospodarczego, czego symbolem była prezydentura Donalda Trumpa. Mimo zakorzenienia w wartościach liberalnych Joe Biden czy też następca (lub, oczywiście,

- 13 E. Brattberg, N. Rome, *The limitations of the U.S. approach to brexit*, Carnegie Endowment for International Peace 2018, s. 2–3, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <https://carnegieendowment.org/files/Brattberg_Rome_US_Approach_to_Brexit_NOV18.pdf>; K. Amadeo, *Brexit consequences for the U.K., the EU, and the United States*, "The Balance" [online], 12 II 2019 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.thebalance.com/brexit-consequences-4062999>>.
- 14 Zob. N. Lachmann, *Rivalry, community, or strained partnership? Relations between the European Union and the United States*, "Politique Européenne" 2013/1 (no. 39), s. 141–147, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://www.cairn.info/revue-politique-europeenne-2013-1-page-136.htm#>>; J. Kirchick, *Europeans want to break up with America. They'd do so at their peril*, Brookings Institution, 25 V 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/05/25/europeans-want-to-break-up-with-america-theyd-do-so-at-their-peril/>>; Stan stosunków UE-USA, Parlament Europejski 2018, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/625167/EPRS_ATA\(2018\)625167_PL.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/625167/EPRS_ATA(2018)625167_PL.pdf)>; T. Oliver, M. J. Williams, *Special relationships in flux: Brexit and the future of the US-EU and US-UK relationships*, "International Affairs" 2016, no. 3, s. 559, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/ia/inta92-3-03-oliver%20and%20williams.pdf>>; *The future of the United States and Europe. An irreplaceable partnership*, Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, 11 IV 2018, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://www.chathamhouse.org/publication/future-united-states-and-europe-irreplaceable-partnership>>; *Shift or rift: Assessing US-EU relations after Iraq*, ed. G. Lindstrom, Institute for Security Studies, Paris 2003, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/bk2003_01.pdf>; I. H. Daalder, *Europe. Rebalancing the U.S.-European relationship*, Brookings Institution, 01 IX 2000 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.brookings.edu/articles/europe-rebalancing-the-u-s-european-relationship>>.

następczyni) mogą być zmuszeni przez międzynarodowy układ sił do kontynuacji pewnych działań w duchu protekcjonizmu oraz zaostrzenia konkurencji transatlantyckiej.

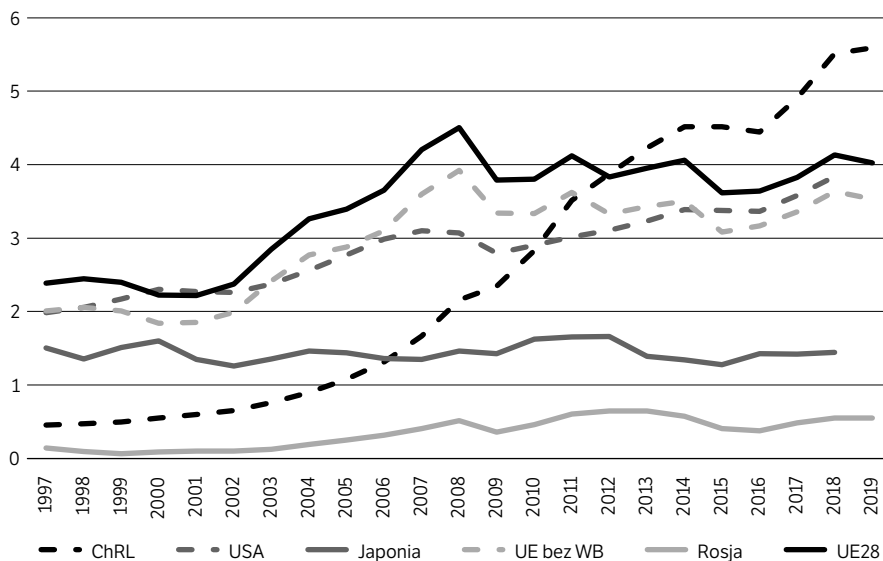
3. Dochód narodowy – porównania bez usług

Nie wspomnieliśmy jeszcze o jednym z problemów metodologicznych, utrudniających porównania potencjału gospodarczego poszczególnych państw. W zależności od stopnia zamożności i realizowanej polityki gospodarczej państwa posiadają charakterystyczną dla siebie strukturę dóbr i usług dominujących w gospodarce. W przypadku krajów o wysokim dochodzie *per capita* blisko 70% dochodu stanowią usługi (wartość z 2018 r). W przypadku USA ten wynik jest jeszcze wyższy (77%). Tymczasem, dla UE bez WB w 2019 r. wyniósłby niecałe 66%. Nie tylko kraje o niskim dochodzie (41%), ale także te o średnim dochodzie (54%) w zdecydowanie mniejszym stopniu opierają swój PKB na usługach. Dotyczy to również ChRL, której blisko 52% PKB jest wytwarzane przez sektor usług¹⁵. W niektórych krajach wliczane są tutaj z całą powagą dochody z: hazardu, prostytucji, przemytu, a nawet handlu narkotykami. Należy docenić próby jak najdokładniejszego określenia wielkości poszczególnych gospodarek, jednak można mieć pewne wątpliwości, czy te dziedziny mają większy wpływ na siłę ekonomiczną państw (podobnie jak zupełnie legalne sektory, na przykład turystyka). Bardziej widoczne w strukturze dochodu narodowego są usługi finansowe, które są niezbędne do prawidłowego działania innych sektorów gospodarki (tradycyjna funkcja łącząca oszczędności z inwestycjami poprzez kredyt). Jednak współcześnie coraz bardziej koncentrują się one na spekulacyjnych instrumentach, które często polegają na wirtualnej wartości, bez bezpośredniego przełożenia na sektor realny gospodarki, a pośrednio mogą przyczyniać się do powstawania tzw. baniek spekulacyjnych i kryzysów finansowych.

Dlatego, subiektywnie oceniając, dla lepszego porównania międzynarodowego układu sił potrzebujemy wskaźnika bazującego na PKB po wyeliminowaniu budzących wątpliwości pozycji. Przemysł i budownictwo to dziedziny gospodarki realnej tworzące te produkty, które w głównej mierze decydują o mocarstwowości. Przykładowo w konfrontacjach

15 Zob. *Services, value added (% of GDP)*, <<https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.ZS>> [stan danych na 16 XII 2020].

międzynarodowych (nie tylko zresztą militarnych) bardziej się liczy zdolność do produkcji czołgów, samolotów i komputerów niż potencjał branży rozrywkowej.

Wykres 3. Wartość dodana generowana przez przemysł, w tym budownictwo (w bilionach bieżących USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Industry (including construction), value added (current US\$)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.CD>> [stan danych na 16 XII 2020].

Wykres 3 zawiera informacje na temat wytworzonej przez przemysł i budownictwo wartości dodanej wybranych państw. Wynika z nich, że w latach 1997–2019 chiński komponent dochodu narodowego, a przede wszystkim potencjału gospodarczego, jakim jest produkcja dóbr przemysłowych i budowlanych, wykazywał niezwykle szybkie tempo wzrostu, nieporównywalne z innymi krajami rozwiniętymi. Bezwzględna wartość produkcji dodanej (przeliczana na USD po nominalnych kursach) już ponad dekadę temu (w 2007 r.) była większa od generowanej przez przemysł japoński, a kilka lat później (okres 2011–2012) przekroczyła poziom Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej¹⁶. Wykres ukazuje również,

16 Warto zwrócić uwagę na różnicę między UE28 a UE bez WB. W pierwszym wypadku wartość jest większa od potencjału przemysłowego USA, a w drugim mniejsza. Czyli i w tym przypadku brexit działa na korzyść relatywnego postrzegania możliwości gospodarczych USA.

jaka przepaść dzieli Rosję¹⁷ od Zachodu (np. w 2019 r. wartość dodana generowana przez rosyjski przemysł wyniosła 0,55 bln USD, a tworzona przez UE28 to 4,02 bln USD).

Na wskazane powyżej tendencje przez długi czas istotny wpływ miał postęp naukowo-techniczny. Jednak, jak się okazuje, wydatkom na badania i rozwój nie można przypisać roli głównej siły sprawczej, wywołującej zmiany w układzie potencjałów międzynarodowych. Spośród analizowanych powyżej krajów największe inwestycje w badania (w stosunku do swego PKB) podejmuje Japonia (3,3% w 2018 r., wzrost o 0,5 p.p. w porównaniu z 1997 r.), która, jak wiemy, traci udział w globalnym PKB, a generowana przez przemysł jej wartość dodana przez cały analizowany czas oscyluje wokół 1,5 bln USD. USA wyłożyły w 2018 r. na badania i rozwój 2,8% swego PKB (wzrost o 0,4 p.p.), ChRL 2,2% (wzrost aż o 1,6 p.p.), UE bez WB 2% (wzrost o 0,5 p.p.), a Rosja 1,0% (spadek o 0,1 p.p.)¹⁸. Większe znaczenie można przypisać temu, jak potencjał techniczny przekładał się na produkcję i eksport.

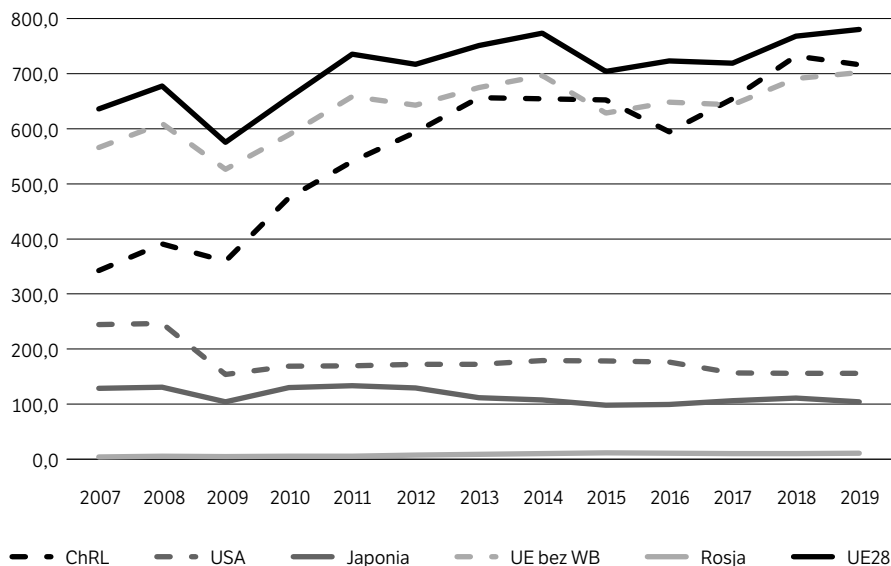
Okazuje się, że to gospodarki unijne tworzą największą wartość eksportu opartego na wysokich technologiach i, pomimo korekty w kilku z ostatnich lat, możemy mówić o ewidentnym trendzie wzrostowym (w latach 2007¹⁹–2019 poziom UE28 zwiększył się z 635 mld USD do 780 mld USD, co w 2019 r. stanowiło 19% wartości dodanej wygenerowanej przez przemysł). Wartość chińskiego eksportu opartego na wysokich technologiach wzrosła w tym samym czasie jeszcze bardziej dynamicznie: z 342,6 mld USD do ok. 732 mld USD (kwota ta stanowiła 13% wartości dodanej wygenerowanej przez przemysł ChRL)²⁰. Zdecydowanie rozczarowujące były wyniki

17 Federacja Rosyjska została osłabiona przez sankcje gospodarcze i spadek ceny ropy naftowej w stopniu zbliżonym do pierwszej fazy kryzysu gospodarczego lat 2008–2009. Jednak nawet przy porównaniu potencjału sprzed 2014 r. widać, że osłabienie Rosji w ostatnich latach nie miało większego wpływu na dystans, jaki ją dzieli od UE lub USA. Dane z lat 2014–2017 pokazują również, że poniesienie kosztów nałożenia embarga na Federację Rosyjską i ograniczenie korzyści płynących ze wzajemnej współpracy nie były łatwe dla wiodących państw UE.

18 Zob. *Research and development expenditure (% of GDP)*, <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS> [stan danych na 16 XII 2020].

19 W momencie oddania artykułu dane odnośnie do okresu 1997–2006 były niedostępne.

20 Postęp technologiczny w przemyśle po części tłumaczy taką dynamikę przyrostu PKB ChRL (nakładały się na siebie efekty zagranicznych inwestycji bezpośrednich, zwiększenia efektywności wykorzystania zasobów i wzrostu atrakcyjności oferty eksportowej).

Wykres 4. Wartość eksportu produktów o wysokiej intensywności badań i rozwoju (wytwory przemysłu lotniczego, elektronika, farmaceutyki, przyrządy naukowe i maszyny elektryczne)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *High-technology exports (current US\$)*, <<https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD>> [stan danych na 16 XII 2020].

USA i Japonii: wartość amerykańskiego eksportu produktów wymagających dużych nakładów na badania i rozwój zmniejszyła się z 244,5 mld USD w 2007 r. do 156 mld USD w 2017 r. (w porównaniu z kwotą z 2018 r.²¹ eksport zaawansowanych technologicznie towarów stanowił jedynie 4% wartości dodanej wygenerowanej przez amerykański przemysł), a w odniesieniu do eksportu Japonii zanotowano spadek z prawie 129 mld USD do 111 mld USD (w 2018 r. tego typu eksport stanowił 8% wartości dodanej generowanej przez przemysł). Zarysowane dysproporcje wskazują, że ze względu na przyczyny biznesowe (tańsza siła robocza, a także niższe koszty związane ze standardami środowiskowymi) i generalnie procesy globalizacyjne, potężne nakłady na badania i rozwój²² ze strony USA i Japonii pomogły dynamicznie wzmacniać potencjał przemysłowy ChRL. Stąd łatwiej zrozumieć plan ożywienia zaawansowanej technologicznie produkcji przemysłowej

21 Nie dysponujemy jeszcze danymi odnośnie do wartości dodanej wygenerowanej przez amerykański i japoński przemysł w 2019 r.

22 Zob. *Research and development...*

wej²³, który zainicjował, jak widać z niewielkim skutkiem, Barack Obama, a także wysoki priorytet, jaki nadała administracja Donalda Trumpa ograniczeniu transferu technologii do ChRL (nie tylko nielegalnego, ale także wymuszanego ekonomicznie przez inwestorów/kooperantów z Chin²⁴)²⁵.

4. Problemy w zakresie bilansu przepływów towarów i usług

W rozpatrywanym okresie doszło do przesunięć nie tylko w zakresie potencjału gospodarczego, ale także w odniesieniu do handlu międzynarodowego. W 2001 r. popyt w USA wygenerował prawie 24⁰% wartości światowego eksportu, podczas gdy do UE²⁸²⁶ trafiło 17⁰% wartości wszystkich sprzedawanych towarów, a do ChRL tylko niecałe 4⁰%. W 2019 r., gdy świat borykał się z amerykańsko-chińskimi tarciami handlowymi i zbliżał do nowego spowolnienia gospodarczego (a w końcu i kryzysu), odczyt omawianego

- 23 Zob. C. Curtis, *A plan to revitalize American manufacturing*, dostępny w internecie [dostęp 07 VI 2019]: <<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2013/02/13/plan-revitalize-american-manufacturing>>; S. Paul, *President Obama's manufacturing legacy*, *American Manufacturing*, 18 XI 2017 [dostęp 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.americanmanufacturing.org/blog/entry/president-obamas-manufacturing-legacy>>.
- 24 *Nota bene*, w tym zakresie problem dostrzega również UE. Zob. H. Tan, *'Forced tech transfer' has to stop or be regulated, says EU ambassador to China*, CNBC [online], 12 XII 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.cnbc.com/2018/12/12/forced-tech-transfers-must-stop-or-be-regulated-eu-ambassador-to-china.html>>.
- 25 Zob. W. Wu, *Donald Trump to 'pressure Xi Jinping at summit over forced tech transfer'*, "South China Morning Post" [online], 03 XI 2017 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2117923/trump-pressure-xi-summit-over-forced-tech-transfer>>; L. Wroughton, R. Rampton, *Trump moves toward China tariffs in warning shot on technology transfer*, Reuters, 22 III 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-usa-trade/trump-moves-toward-china-tariffs-in-warning-shot-on-technology-transfer-idUSKBN1GY26Y>>; M. Farrer, *Donald Trump delays tariff hike on Chinese goods, sending stock markets soaring*, "The Guardian" [online], 25 II 2019 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.theguardian.com/world/2019/feb/25/donald-trump-delays-tariff-hike-on-chinese-goods-after-great-trade-talks>>.
- 26 Zarówno wynik UE28, jak i całkowite wolumeny globalnego importu oraz eksportu zostały pomniejszone o wartość handlu wewnątrzspółnotowego. Analogicznie liczony wynik UE bez WB w 2001 r. to ponad 16,5%.

wskaźnika dla USA wyniósł niecałe 17%, UE28²⁷ niecałe 15% oraz 12% dla ChRL. Czyli przez 19 lat udział USA zmniejszył się o ok. 7 p.p., UE28 zmalał o ok. 2 p.p., a Chin wzrósł o 8 p.p. W tym czasie zmalała relatywna wartość importu UE28 z USA (z 21% do 14%), a także z UE28 do ChRL (z 16% do 13%) i z USA do ChRL (z 11% do 6%). Utrzymał się udział produktów z UE28 w całości importu USA (ok. 20%), a wzrósł odsetek wartości importu USA (z 9% do 18%) i UE28 (z 9% do 20%), który pochodzi z ChRL²⁸.

Zmiany mogliśmy zaobserwować również w zakresie eksportu. W 2001 r. podaż z USA i UE28²⁹ zaspokajała w obu przypadkach po ok. 16% międzynarodowego zapotrzebowania na towary, a w odniesieniu do Chin było to niecałe 9%. W 2019 r. eksport amerykański stanowił już tylko 10,5% międzynarodowego handlu towarami, w przypadku EU28 było to ok. 14%, a w odniesieniu do ChRL ponad 17%. Oznacza to zmniejszenie udziału amerykańskiego i europejskiego w latach 2001–2019 o odpowiednio 5,5 p.p. oraz 2 p.p., a w tym samym czasie wzrost chińskiego o 8 p.p. W tym czasie wzrósł odsetek eksportu UE28 trafiający do ChRL (z 3% do 11%), amerykańskiego do ChRL (z 3% do 7%), a pozostał bez zmian z ChRL do UE28 (ok. 17%). Zmniejszył się z kolei udział rynku amerykańskiego w eksporcie UE28 (z 27% do 21%) i ChRL (z 20% do 19%).³⁰

Nierównomierny rozwój krajów rodzi dość złożone problemy w handlu światowym. Poprzez złożone mechanizmy wpływa m.in. na równowagę bilansu handlowego jego uczestników. Na Wykresie 5 widać saldo towarów i usług sześciu wybranych do analizy państw: a) w liczbach bezwzględnych, b) w relacji do ich PKB. Spośród tych sześciu podmiotów, trzy (ChRL, Niemcy³¹ i Rosja) utrzymują w ostatnich latach nadwyżkę, dwa (USA i Wielka Brytania) notują deficyt, a wyniki jednego (Japonii) mocno się

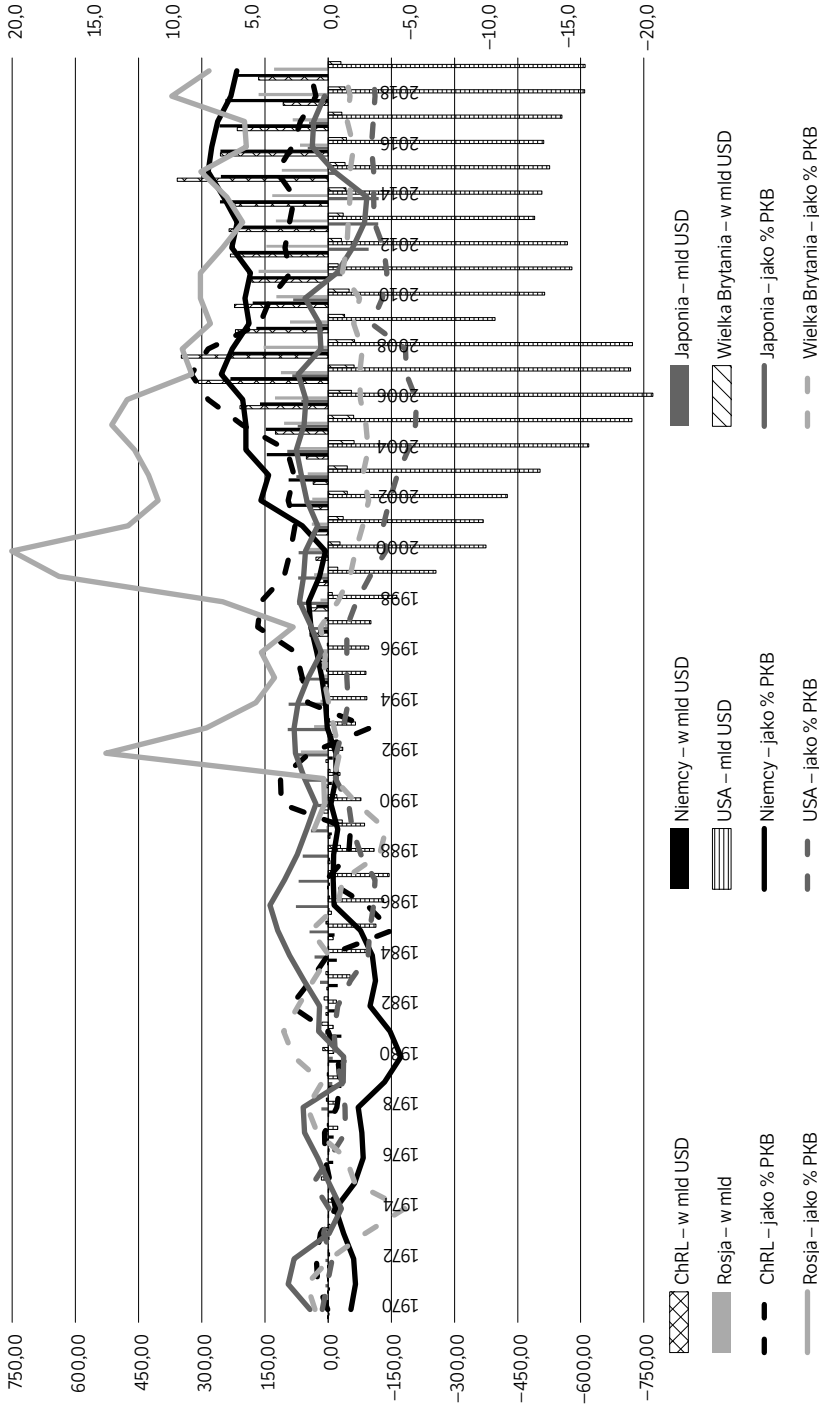
27 Około 13% dla UE bez WB.

28 Obliczenia własne na podstawie danych UN Comtrade z World Integrated Trade Solutions, dostępne w internecie [dostęp: 30 I 2021]: <<http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/AdvanceQuery/RawTradeData/QueryDefinition.aspx?Page=RawTradeData>>. Klasyfikacja produktów na podstawie nomenklatury HS 1988/92.

29 Wynik dla UE bez WB to również ok. 16%.

30 Obliczenia własne na podstawie danych UN Comtrade z World Integrated Trade Solutions.

31 Ze względu na brak danych dla całej UE w zestawieniu uwzględniono Niemcy i Wielką Brytanię.

wahały. W długiej perspektywie na tle pozostałych mocno wyróżnia się skala nadwyżki bilansu handlowego Rosji (7,6% PKB w 2019 r., czyli 128,37 mld USD w liczbach bezwzględnych). Jednak warto pamiętać, że skokowe zmiany były wynikiem fluktuacji cen surowców naturalnych i stosunkowo niskiej, choć do pewnego momentu dynamicznie powiększającej się, bazy PKB. Większe znaczenie mają nadwyżki handlowe Niemiec (w 2019 r. 5,8% PKB, czyli 223,82 mld USD) i ChRL (1,2% PKB, czyli 164,99 mld USD). W przeliczeniu na wartości absolutne te dwie gospodarki w 2019 r. osiągnęły największe nadwyżki na świecie (Rosja była trzecia). Warto zauważyć, że w relacji do PKB po kryzysowym 2008 r. wartości chińskie się zmniejszały, a niemieckie rosły. Na drugim biegunie znalazły się Wielka Brytania i USA, które w 2019 r. znalazły się w grupie o największych różnicach między wartościami importu a eksportu (USA były niekwestionowanym „rekordzistą”). W pierwszym przypadku było to 30,62 mld USD (1,1% PKB), a w drugim 610,47 mld USD (2,8% PKB). Zarówno Wielka Brytania, jak i USA zmniejszyły po 2008 r. wielkość różnicy między swymi saldami handlowymi w relacji do PKB. Deficyt amerykański nie jest niczym nowym. Jest on notowany nieprzerwanie od 1976 r. i po załamaniu się systemu z Bretton Woods pełni rolę środka zwiększającego ilość kluczowej w gospodarce światowej waluty (USD)³².

Ujemne saldo handlowe stwarza m.in. problem rosnącego zadłużenia w bilansie płatniczym. Innym kłopotliwym skutkiem tego zjawiska jest spowolnienie gospodarcze. W USA było ono dotychczas z praktycznego punktu widzenia mało zauważalne, gdyż pozycja eurodolarów na światowych rynkach finansowych była dość mocna. Może się to jednak zmienić w obliczu zachodzących, opisanych wyżej, procesów. W porównaniu do przeszłości utrzymywanie głębokiego deficytu handlowego może być dla USA sporo trudniejsze, ponieważ kiedyś (w pierwszej połowie lat 80. i pod koniec lat 90.) wiązał się on z umacnianiem pozycji w gospodarce światowej, co traktowano jako swoistą cenę utrzymania dominacji. Utrata przewagi komparatywnej i obciążenia płynące z prowadzonej polityki zagranicznej spowodowały, że po 2001 r. amerykański deficyt handlowy pogłębiał zmiany w układzie sił na niekorzyść USA. Nic dziwnego, że *status quo* budziło

32 Por. *External balance on goods and services (current US\$)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NE.RSB.GNFS.CD>> [stan danych na 16 XII 2020] z *External balance on goods and services (% of GDP)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NE.RSB.GNFS.ZS>> [stan danych na 16 XII 2020].

irytację Waszyngtonu, co znajdowało wyraz m.in. w napięciach politycznych z Chinami oraz Niemcami (i szerzej UE).

Kwestią mającą zdecydowany wpływ na przepływ towarów i usług w gospodarce światowej jest zawieranie układów o integracji gospodarczej. Niewątpliwie najbardziej zaawansowanym, nadal niemającym odpowiednika w świecie projektem, ułatwiającym kontakty gospodarcze, jest UE. Stosując duże uproszczenie, możemy stwierdzić, że w wymiarze *stricte* gospodarczym w ostatnich latach Unia, oprócz przystosowania się do odpowiedzi na zróżnicowane kryzysy i problemy globalne (w tym poważne zmiany klimatyczne), zajmuje się konsumowaniem efektów płynących z wprowadzanych przez lata mechanizmów integracyjnych. Rozpatrując inną megaprzestrzeń ekonomiczną poddaną analizie, należy wspomnieć, że w 2020 r. wszedł w życie odnowiony układ o wolnym handlu między USA, Kanadą i Meksykiem. Wprowadził on pewne zmiany np. w zakresie handlu usługami, ochrony własności intelektualnej czy też rolnictwa³³. Jego główną zaletą nie jest wykreowanie silniejszego impulsu do wymiany, lecz fakt, że nie zerwał dotychczasowych więzi, czym groziły protekcyjnistyczne postulaty administracji Donalda Trumpa. Najsilniejsze przemiany nastąpiły na obszarze Azji i Pacyfiku. Z końcem 2018 r. weszła w życie Umowa o Kompleksowym i Progresywnym Partnerstwie Transpacyficznym (*Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership*, CPTPP), które, po opuszczeniu inicjatywy przez USA, zawarły Australia, Japonia, Kanada, Meksyk, Nowa Zelandia, Singapur i Wietnam. Pod koniec 2020 r. podpisano porozumienie o zawarciu Regionalnego Kompleksowego Partnerstwa Gospodarczego (*Regional Comprehensive Economic Partnership*, RCEP) pomiędzy wszystkimi członkami Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), ChRL, Japonią, Koreą Południową, Australią i Nową Zelandią. Ten układ o wolnym handlu wejdzie w życie po ratyfikacji umowy przez sześciu członków ASEAN i trzech sygnatariuszy spoza ugrupowania (szacuje się, że ów próg powinien być osiągnięty na przełomie 2021 i 2022 r.), jednak zmiany będą wprowadzane stopniowo (w przypadku niektórych produktów cła zostaną obniżone dopiero po 20 latach). Bardzo istotnym

33 *United States-Mexico trade fact sheet modernizing NAFTA into a 21st century trade agreement*, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <<https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/fact-sheets/2018/august/united-states%E2%80%99mexico-trade-fact-sheet-1>>.

elementem partnerstwa będzie wprowadzenie ujednoczonych standardów, w tym odnoszących się do zasad pochodzenia produktów. RCEP odnosić się będzie nie tylko do wymiany towarowej, ale także handlu usługami, w tym finansowymi i telekomunikacyjnymi, ułatwień i ochrony inwestycji, praw własności intelektualnej czy zamówień publicznych. Jak wskazują pierwsze analizy, skutkiem powstania RCEP będzie dalsze wzmocnienie zdecydowanie już silnych powiązań pomiędzy krajami Azji i Pacyfiku w ramach regionalnych łańcuchów wartości, które tworzone są w oparciu o zróżnicowane przewagi relatywne państw. Zgodnie z szacunkami na porozumieniu najwięcej mogą skorzystać ChRL, Japonia i Korea Południowa, ponieważ państwa ASEAN już teraz mają mocno rozbudowane umowy o dostępie rynkowym z innymi krajami regionu. Jednak za przesadzone należy uznać stwierdzenia, że decyzja o tworzeniu RCEP jest triumfem wyłącznie ChRL. Państwa ASEAN podkreślają, że do sukcesu negocjacji nie doszłoby bez ich wieloletnich wysiłków dyplomatycznych, co ma pokazywać skuteczność sposobu postępowania Stowarzyszenia poprzez drobne, konsensualne i wyważone kroki oraz wzmacniać ich status mocarstw średniego zasięgu. Unijny raport poświęcony RCEP wspomina, że firmy europejskie mogą negatywnie odczuć wejście w życie postanowień RCEP poprzez substytucję importu z UE na rzecz produktów/usług lokalnych. Równocześnie jednak będą mogły skorzystać na ujednoczeniu standardów/wymogów proceduralnych (*ergo* obniżeniu kosztów transakcyjnych), uatrakcyjnieniu opcji inwestycji bezpośrednich (nakład w jednym kraju RCEP umożliwi dostęp do rynków całego ugrupowania) i udziale w bardziej rozbudowanych globalnych łańcuchach wartości. *Nota bene* analogiczne korzyści mogą osiągać firmy amerykańskie. Raport wspomina również o możliwościach pośredniego wpływu na kształtujące się z czasem szczegółowe rozwiązania w ramach RCEP poprzez przenoszenie rozwiązań z umów handlowych UE z poszczególnymi członkami RCEP (w szczególności z Koreą Południową, Japonią, Wietnamem i Singapurem), zaangażowanie poprzez CPTPP, regularne kontakty z ASEAN i w przyszłości możliwą współpracę z sekretariatem RCEP³⁴.

34 R. Ward, *RCEP trade deal: a geopolitical win for China*, IISS, 25 XI 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://www.iiss.org/blogs/analysis/2020/11/rcep-trade-deal>>; *Signing of Regional Comprehensive Economic Partnership impacts for the Asia Pacific region*, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <<https://assets>

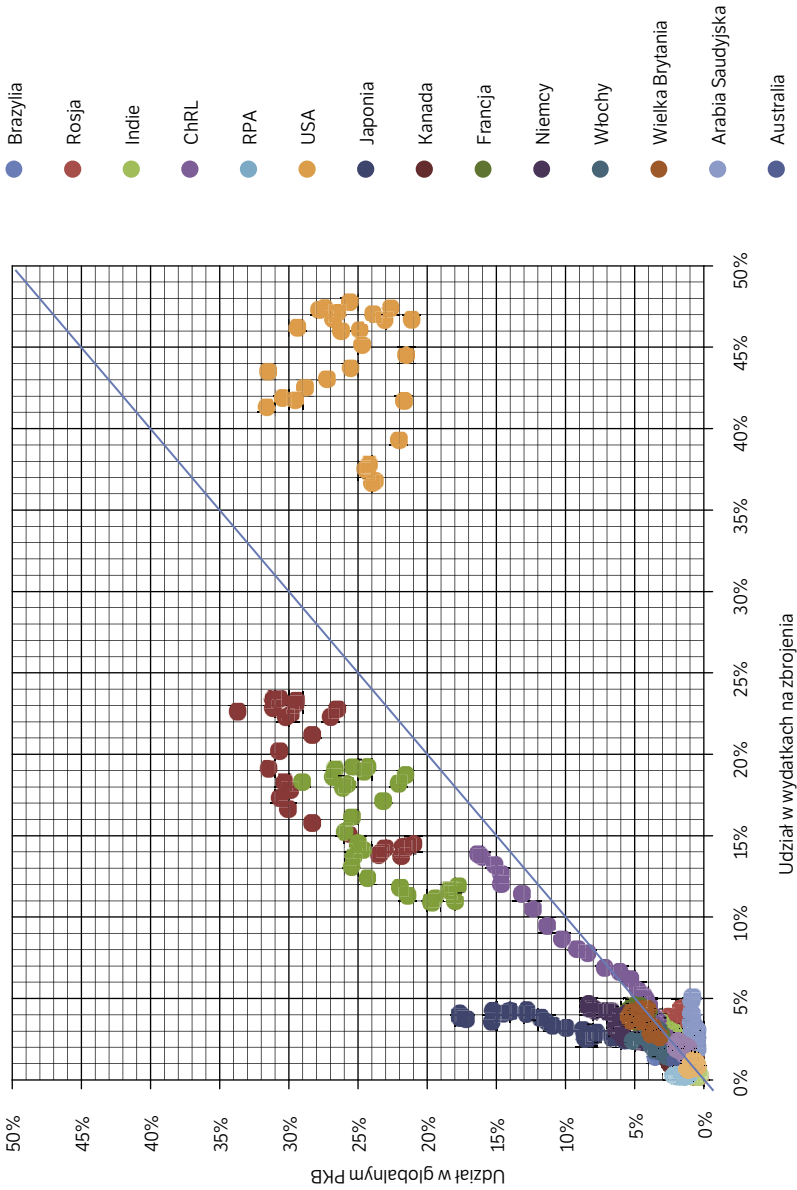
Zastanawiając się nad przyszłą strategią UE, warto wziąć pod uwagę, że po około miesiącu od podpisania RCEP skonkludowano negocjacje nad Kompleksową Umową Inwestycyjną między UE a Chinami (*EU-China Comprehensive Agreement on Investment*), która ma na celu „stworzenie lepszego klimatu w celu ułatwienia i rozwoju wzajemnego handlu i inwestycji” przy zachowaniu prawa do regulacji w obszarach: ochrony zdrowia publicznego, usług socjalnych, edukacji publicznej, bezpieczeństwa, środowiska (w tym zwalczania zmian klimatycznych), moralności publicznej, zabezpieczenia społecznego, ochrony konsumentów, prywatności i ochrony danych, promocji i ochrony różnorodności kulturowej³⁵.

5. Rozkład potęgi państw w obecnym układzie międzynarodowym

Wspomniane zmiany w układzie sił wykraczają, rzecz jasna, poza sferę ekonomiczną. Warto zwrócić uwagę, jak kształtowały się czynniki wpływające na drugi – obok potencjału gospodarczego – z filarów twardej siły

kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/11/rcep-signing-asia-pacific-impacts-november-2020.pdf>; D. Wnukowski, *Podpisanie RCEP – największej na świecie umowy o wolnym handlu*, Komentarz PISM nr 84-2020, 16 XI 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <https://pism.pl/publikacje/Podpisanie_RCEP___najwiekszej_na_swiecie_umowy_o_wolnym_handlu>; K. Rumiński, *Regionalne Kompleksowe Partnerstwo Gospodarcze (RCEP) podpisane. Japonia w największej na świecie strefie wolnego handlu*, Komentarz Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/u/1f/cd/1fcd090a-6f1f-4b26-bba4-03496514e448/2020_12_komentarz_osrodka_badan_azji_-_japonia_w_najwiekszej_na_swiecie_strefie_wolnego_handlu_1.pdf>; P. A. Petri, M. Plummer, *RCEP: A new trade agreement that will shape global economics and politics*, Brookings, 16 XI 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/16/rcep-a-new-trade-agreement-that-will-shape-global-economics-and-politics/>>; J. Francois, M. Elsig, *Short overview of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)*, European Parliament, Directorate General for External Policies of the Union, s. 7–8, 12, 15–19, 21, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653625/EXPO_BRI\(2021\)653625_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653625/EXPO_BRI(2021)653625_EN.pdf)>.

- 35 *EU and China reach agreement in principle on investment*, European Commission, 30 XII 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2233>>; *EU – China Comprehensive Agreement on Investment (CAI): list of sections*, European Commission, 22 I 2021 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2237>>.

Wykres 6. Zestawienie udziału państw G20 w nominalnym Produkcie Światowym Brutto i ich udziału w światowych zbrojeniach (w %)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie GDP (current US\$), Military expenditure by country...; Military expenditure by region...

w stosunkach międzynarodowych, a więc instrument militarny. W 1992 r. USA przeznaczyły na kwestie wojskowe 581,67 mld USD³⁶, co stanowiło ok. 48% światowych wydatków na ten cel. Maksimum amerykańskich nakładów finansowych zanotowano w 2010 r. (szczyt kampanii afgańskiej, początek wycofywania wojsk z Iraku), gdy USA poniosły koszt rządu 849,87 mld USD, co znowu oznaczało, że Stany Zjednoczone odpowiadały za ok. 47% światowych wydatków militarnych. W następnych latach nastąpił spadek wolumenu i odsetka wydatków światowych. W 2019 r. USA wyłożyły na sferę wojskową 718,69 mld USD, czyli nadal było to najwięcej, jeśli chodzi o poszczególne kraje, jednak tym razem przekładało się na około jedną trzecią (ok. 37%) globalnych nakładów na ten cel. W okresie 1992–2019 udział UE28 w światowych wydatkach zbrojeniowych zmniejszył się z blisko 23% do 14,5% (dla UE bez WB był to spadek z 18% do 12%), a udział Rosji nieznacznie zmniejszył się z 3,8% do 3,3%. Natomiast udział ChRL jednoznacznie wzrósł z 2,3% do 13,9%. Co oznaczają powyższe dane? Z pewnością pokazują nam, którzy aktorzy zyskują dodatkowe środki na modernizację instrumentów wojskowych własnej polityki zagranicznej. Ale przecież nie wszystkie te kwoty przeznaczone są na nowe uzbrojenie. Równocześnie, a może nawet przede wszystkim, jest to miernik obciążeń finansowych wynikających z istniejących sił zbrojnych, czyli pochodna dostępnej siły militarnej państwa³⁷.

Zauważyć można wysoki poziom korelacji między rozkładem udziału w gospodarce światowej a udziałem w światowych zbrojeniach. Dla państw Grupy 20 (G20) w latach 1992–2019 wskaźnik korelacji między tymi dwiema zmiennymi wahał się pomiędzy 0,83 a 0,96 z ewidentną tendencją wzrostową.

W odniesieniu do poszczególnych państw relacja między potencjałem gospodarczym a wojskowym rozkłada się w sposób zróżnicowany. Wpływ na to mają zarówno prowadzona polityka zagraniczna, jak i uwarunkowania

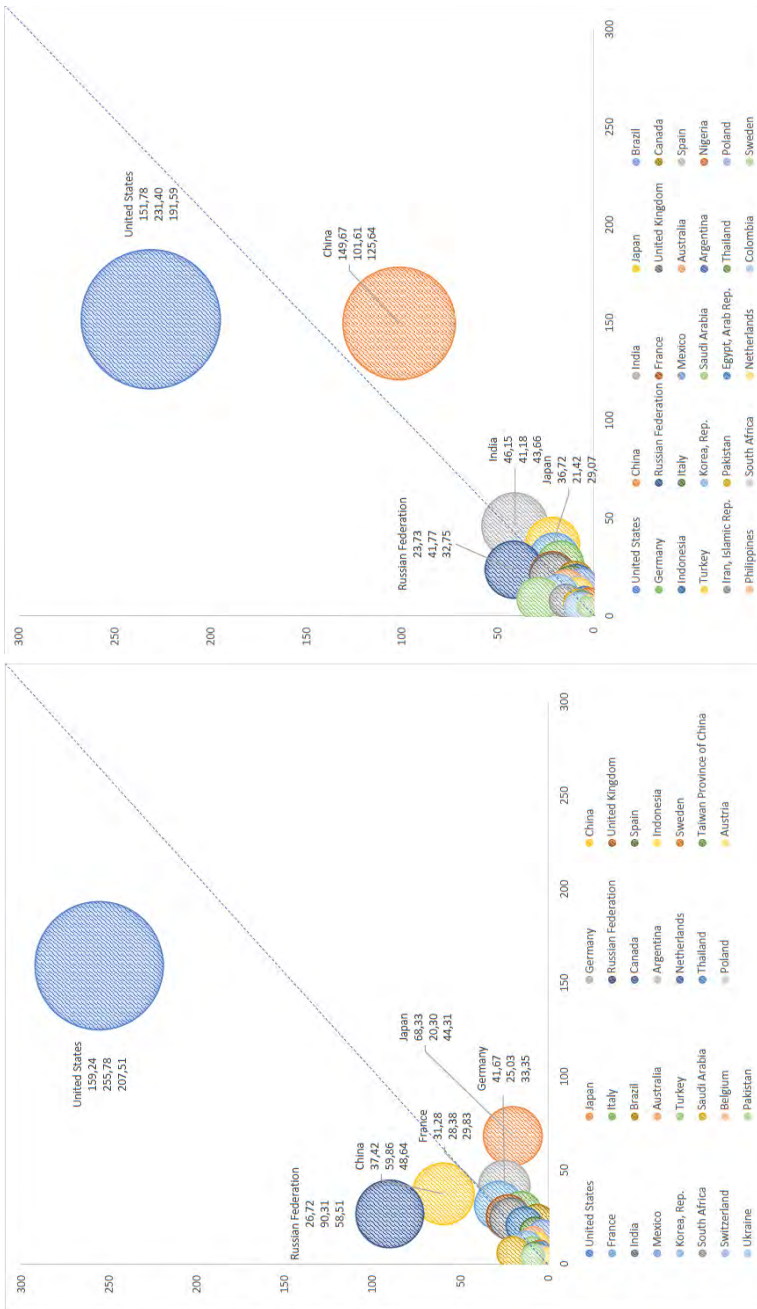
36 Kwoty w cenach stałych (USD z 2018 r.).

37 Kwoty i obliczenia na podstawie: *Military expenditure by country, in constant (2018) US\$ m., 1949–2019*, SIPRI Military Expenditure Database, dostępny w internecie [dostęp: 18 I 2021]: <<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2019.xlsx>>; *Military expenditure by region in constant US dollars*, SIPRI Military Expenditure Database, dostępny w internecie [dostęp: 18 I 2021]: <<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2019.xlsx>>.

wewnętrzne – co najlepiej widać w przypadku Japonii. Pomimo tej różnorodności można dokonać generalizacji i stwierdzić, że wraz ze wzrostem udziału w gospodarce światowej, najczęściej rośnie również udział danego podmiotu w światowych zbrojeniach. Dane za lata 1992–2019 wskazują, że w przypadku ChRL stosunek ten rośnie proporcjonalnie, a w odniesieniu do USA mamy do czynienia z asymetrią wynikłą z przewagi obciążeń wojskowych. Dane dla UE28 (i analogicznie UE bez WB) wskazują na pewne wychylenie w kierunku przewagi udziału w globalnym PKB, choć nie jest ono tak silne, jak w przypadku Japonii. Ta nierównowaga, jeśli analizujemy sytuację Unii, jest materialną manifestacją koncepcji odgrywania roli mocarstwa cywilnego (niewojskowego)³⁸.

W swoim badaniu potęgi państw Robert Białokórski, Łukasz Kiczma i Mirosław Sułek ilustrują wieloaspektowe zmiany potencjałów głównych aktorów środowiska międzynarodowego. Pierwszą obserwacją płynącą z porównania relacji potęg – ogólnej, wojskowej i geopolitycznej – w latach 1992 i 2016 jest wyraźna poprawa pozycji ChRL i sporo mniejsze, ale jednak realnie zauważalne, zwiększenie siły Indii. W tym samym czasie nastąpiło zmniejszenie potęgi USA, Japonii, Niemiec i Rosji. Warto też zauważyć, że potencjały innych niż ChRL i USA państw poddanych analizie były w 2016 r. w większym stopniu wyważone niż na początku lat 90. Różnice pomiędzy tymi mocarstwami średniego zasięgu okazały się też mniejsze niż 24 lata wcześniej. Dla państw członkowskich UE wniosek jest jeden. Jeśli chcą mieć rzeczywisty wpływ na arenie międzynarodowej (odgrywać rolę trzeciego bieguna w stosunkach międzynarodowych), muszą ostatecznie przewyciężyć pokryzysowy marazm, pokonać narosłe sentymenty nacjonalistyczne i przekuć w czyn hasła o pogłębieniu procesów integracyjnych. Tylko dzięki zwiększeniu spójności gospodarczej i społecznej, a także dalszej intensyfikacji koordynacji współpracy politycznej i militarnej głos UE będzie się liczył w świecie.

38 J. Zając, *Efektywność ról międzynarodowych Unii Europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2014, nr 8, s. 49, 52–53; D. Milczarek, *Rola międzynarodowa Unii Europejskiej jako „mocarstwa niewojskowego”*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1, s. 33–54; K. Malinowski, *Unia Europejska jako mocarstwo cywilne a strategię bezpieczeństwa państw członkowskich*, „Przegląd Zachodni” 2011, nr 3, s. 92–99.

Wykres 7. Relacja potęgi ogólnej, potęgi wojskowej i potęgi geopolitycznej w 1992 (lewa część strony) i 2016 roku (prawa część strony) – pierwszych 30 państw według potęgi ogólnej

Źródło: R. Białoński, Ł. Kiczma, M. Sulek, *Potęga państw 2018. Międzynarodowy układ sił w procesie zmian. Raport potęgomierzny*, Instytut Stosunków Międzynarodowych Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018, s. 37, 41. **Legenda:** oś pionowa – potęga wojskowa, oś pozioma – potęga geopolityczna, powiększenia koła – potęga ogólna; wartości w promiach – świat = 1,000.

Wnioski

Przygotowane modele udziału w Produkcie Światowym Brutto wskazują, że przy utrzymaniu trendów nadających ton globalnej ekonomii w minionych dekadach w następnych latach powinniśmy spodziewać się dalszego osłabiania siły gospodarczej UE (efekt ten dodatkowo jest spotęgowany przez brexit) oraz USA, a także stopniowego wzmacniania pozycji ChRL. W ciągu dekady lat 20. XXI w., uwzględniając nawet dotkliwą recesję, powstałą w związku z walką z pandemią SARS-CoV-2 i wynikający z niej dalszy kryzys gospodarczy, nie powinniśmy spodziewać się całkowitego załamania pozycji dotychczasowych liderów. W perspektywie 2030 r. będzie to prowadzić do wyrównania potencjałów, powolnej utraty kolejnych przewag komparatywnych Zachodu, które powstawały przez długi czas prosperity i dominacji w systemie. Radykalne różnice utrzymają się między trzema wiodącymi ośrodkami – USA–UE–ChRL – a pomniejszymi podmiotami. Podstawę do tego twierdzenia widzimy nie tylko w sferze PKB, ale także pozycji w systemie handlu międzynarodowego, nakładów na zbrojenia czy też innych miarach potęgi. Stąd możemy wnioskować, że hipoteza H4 powinna zostać uznana za zweryfikowaną negatywnie. Państwa – potęgi średniego zasięgu – mogą jednak odegrać istotną rolę przy tworzeniu rywalizujących ze sobą bloków lub angażować się w słabo zinstytucjonalizowane formaty pogłębionej współpracy na wybranych polach z najsilniejszymi aktorami. Dane wskazują, że wyeliminowana powinna zostać także hipoteza H3.3.

Pomimo niekwestionowanych i istotnych zmian, które zaszły w świecie, USA, UE i ChRL jeszcze przez długi czas pozostaną głównymi ośrodkami przemysłowymi, czołowymi graczami w handlu międzynarodowym czy też źródłem postępu naukowo-technicznego. Rodzące się przewagi nie dają natychmiastowych efektów, nawet w perspektywie kilku lat. Jak pokazały choćby doświadczenia Japonii, nawet najbardziej obiecujące i pozytywne trendy mogą się odwrócić, a kraj – zacząć tracić swą potęgę gospodarczą w następnych fazach cyklu. Zebrany materiał nie pozwala zidentyfikować przesłanek gospodarczych, które wskazywałyby na podstawę do zakonserwowania (czy też może powrotu do) jednobiegunowości z niekwestionowaną dominacją USA. Dalsze wzmacnianie potencjału wojskowego, głównego atutu supermocarstwowości, może stać się coraz większym obciążeniem finansowym dla Waszyngtonu. Nawet jeśli przyjmiemy

pesymistyczny scenariusz dalszego rozwoju Chin, wydaje się, że czekać je może najpierw stabilizacja, potem marazm, a dopiero później stopniowe tracenie udziału w gospodarce światowej, a nie gwałtowne załamanie i rozpad, jak to było w przypadku ZSRR. W związku z powyższym nie widzimy jakiegokolwiek uzasadnienia dla hipotezy H1, która została postawiona raczej *pro forma*, dla uzupełnienia logicznej palety możliwości.

Porównanie potencjałów USA, UE i ChRL, szczególnie gdy nie skupimy się niemal wyłącznie na sile wojskowej, prowadzi do wniosku, że odeszliśmy już od stanu zobrazowanego przez hipotezę H3.4, czyli tego, który do eksplantacji wykorzystał profesor Haliżak, i poprzez układ sił przedstawiony w hipotezie H3.2 zmierzamy albo w kierunku wyznaczonym przez hipotezę H3.1, albo H2. Wskazują na to zmiany udziałów w globalnym PKB i w wydatkach na zbrojenia, dane dotyczące wartości produkcji przemysłowej i sprzedaży zaawansowanych technologicznie produktów, dynamicznie rosnące wydatki chińskie na badania i rozwój czy też przeobrażenia w handlu międzynarodowym. Są to istotne zmiany ilościowe, za którymi, wraz z ich kumulacją, z biegiem czasu nastąpią zmiany jakościowe w możliwościach oddziaływania analizowanych podmiotów.

Główną, naszym zdaniem, zmienną, która zaważy na obrazie systemu międzynarodowego w 2030 r., będzie zdolność UE do wyjścia z kryzysu gospodarczego, a tym samym wzmocnienia jej siły, oraz zapewnienie sprawniejszych mechanizmów przekuwania ambicji Unii na realne oddziaływanie w świecie. Pierwszy czynnik określi, jak głęboka będzie luka w sile gospodarczej między UE a USA i ChRL. Druga kwestia, o wiele bardziej złożona, pokaże, czy Unia będzie w stanie wykorzystać swe łączne zasoby do realnego, a nie tylko deklaratywnego, wypełniania roli bieguna w stosunkach międzynarodowych. Oznacza to, że nawet jeśli zaistnieją materialne podstawy do wariantu trójbiegunowości przewidzianego w hipotezie H3.1, ten model potęgi w systemie międzynarodowym może nie zaistnieć ze względu na brak wystarczającej sprawczości politycznej UE. Środkiem, który przyczyniłby się do bardziej jednorodnego działania na arenie międzynarodowej i ułatwiłby zaznaczenie mocarstwowości, byłaby federalizacja Unii, jednak w obecnych uwarunkowaniach trudno sobie wyobrazić, aby tak daleko idący krok integracyjny miał być wykonany w najbliższych latach. Dlatego liderzy UE muszą poszukiwać mniej radykalnych środków, które pozwolą wywierać pożądany wpływ na działania innych aktorów, w tym USA i ChRL. Pierwszym krokiem, który przychodzi na myśl, jest zacieśnienie współpracy

w ramach Stałej Współpracy Strukturalnej i tworzenie innych inicjatyw mogących wypełniać treścią założenia Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Jednak do tego będzie potrzebne odejście od przekonania, że UE nie może powiełać kompetencji Sojuszu Północnoatlantyckiego, a najlepszym gwarantem bezpieczeństwa europejskiego jest zaangażowanie USA³⁹. UE musi być przygotowana na możliwość osłabienia transatlantyckiej więzi partnerstwa, a wręcz wzrostu poziomu konkurencji z USA na kolejnych obszarach, co może prowadzić do szantaży ze strony Waszyngtonu w kwestii ograniczenia wsparcia wojskowego. Bez tego kroku UE skazana jest co najwyżej na rolę uzupełnienia, bloku realizującego przede wszystkim interesy amerykańskie. Drugim krokiem, który jest niezbędny do wywierania większego wpływu na arenie międzynarodowej, powinno być odnalezienie sposobu na rzeczywistą koordynację polityk zagranicznych państw członkowskich i związanych z tym zachęt (rekompensat za rezygnację z realizacji pomniejszych, partykularnych interesów poszczególnych krajów). Bez konsensusu w zakresie najważniejszych problemów międzynarodowych Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa nadal zbyt często będzie się sprowadzać do retoryki.

Przywołane w tekście zestawienia przypominają, że siła czy też potęga aktorów międzynarodowych mogą być postrzegane na różnych płaszczyznach, dając w poszczególnych sytuacjach nieidentyczne wyniki. Umożliwia to podmiotom stosunków międzynarodowych poszukiwanie własnej specjalności i demonstrowanie własnego znaczenia na arenie międzynarodowej. Zademonstrowanie sprawności czy też wyższości w jakiejś konkretnej sferze absolutnie nie wyklucza wykazania przez konkurenta innej przewagi. Dodając do tego współzależność między USA, UE i ChRL w sferze handlowej (pomimo opisanych w tekście „przetasowań” są one dla siebie jednymi z głównych partnerów handlowych), ale i naturalnie występujące rozbieżności części z ich interesów, powinniśmy spodziewać się w ich wzajemnych relacjach przeplatania strategii współpracy i rywalizacji.

Wielosektorowa kooperacja każdej z par (UE–USA, UE–ChRL, USA–ChRL) nie zawsze musi przybierać długotrwałe formy – niektóre z nich

39 Przykładowo *EU defence initiatives must not duplicate NATO, Lithuanian president insists*, 11 III 2020 [dostęp: 30 I 2021]: <<https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1150475/eu-defence-initiatives-must-not-duplicate-nato-lithuanian-president-insists>>.

mogą sprowadzać się do prób równoważenia sił trzeciego bieguna na zasadach *ad hoc*. W relacjach analizowanych podmiotów, w szczególności UE i ChRL, przeważać powinien pragmatyzm polegający na poszukiwaniu dodatkowych korzyści płynących ze wzajemnych interakcji. Nawet nie przerwanie, a samo ograniczenie kontaktów handlowych i inwestycyjnych, spowoduje duże koszty gospodarcze, społeczne, a z czasem i polityczne (*vide* problemy na początku 2020 r. w związku z wybuchem epidemii SARS-CoV-2 w Chinach).

Podbudową do procesów rywalizacji, nieco mocniej odczuwanych niż tych z 2012 r., gdy opublikowano tekst M. E. Haliżaka, są same zmiany w międzynarodowym układzie sił. Tworzą one poczucie zagrożenia wynikające z relatywnej utraty siły przez dotychczasowych liderów i szybko rosnącego potencjału ChRL. Napięcia polityczne wynikają z jednej strony z prób obrony, a z drugiej – z rozszerzania tradycyjnych stref wpływów (dotąd tego typu zwanie miało miejsce głównie w regionach globalnego Południa, ale istotne osłabienie i brak skoordynowanej aktywności może spowodować, że państwa UE również zostaną sprowadzone po prostu do roli takiej strefy, o którą rywalizować będą USA i ChRL). Stałymi elementami strategii powstrzymywania wpływów Chin są ideologizacja i sekurytyzacja działań Państwa Środka w przekazie państw Zachodu. Ma to na celu wzbudzenie pewnej nieufności wśród społeczeństw i decydentów innych krajów. Niewątpliwie wraz ze wzrostem siły ChRL rośnie również jej asertywność względem oczekiwań USA i UE. Patrząc w przyszłość, możemy się spodziewać coraz częstszych prób wzajemnego testowania zdolności odpowiedzi na wyzwania w kwestiach powodujących sprzeczność interesów. Celem nie będzie pełna eskalacja napięć i starcie w tradycyjnym rozumieniu, ale raczej oczekiwanie na drobną, choćby wizerunkową, porażkę drugiej strony. Będzie ona mogła służyć do przedstawienia tego państwa jako nieefektywnego, co powinno skutkować poprawą relatywnego poziomu własnego prestiżu. Tego typu prowokacji można oczekiwać przede wszystkim ze strony ChRL i USA. UE powinna przygotować się do jak najszybszej neutralizacji tego typu wyzwań.

Weźmy pod uwagę, że kontekstem dla relacji pomiędzy „wielką trójką” będzie aktywność grupy kilkunastu mocarstw średniego zasięgu (w przybliżeniu, innych niż wspomniana trójka członków dzisiejszego G20). Kraje te, wspierając jednego z głównych aktorów bądź wchodząc w interakcje między sobą, będą w stanie dynamizować procesy współpracy i rywalizacji

w systemie międzynarodowym. Do tego typu balansowania służyć może równoległe członkostwo w takich inicjatywach jak CPTPP oraz RCEP⁴⁰.

Podsumowując, zarówno hipoteza H2, jak i H3.1 są możliwe do realizacji w perspektywie 2030 r., choć druga z nich obwarowana jest opisanymi powyżej warunkami. Warto podkreślić, że zanim nie wykrystalizuje się docelowy układ sił, musimy być przygotowani na narastające napięcia w systemie. Wydaje się, że nawet w przypadku wyłonienia się dwubiegowości układ taki będzie w mniejszym stopniu stabilny niż w czasach zimnej wojny, a większa część oddziaływań będzie zachodzić w sferze ekonomicznej niż stricte politycznej czy wojskowej.

Bibliografia

- Amadeo K., *Brexit consequences for the U.K., the EU, and the United States*, "The Balance", 12 II 2019 [dostęp: 07 VI 2019], <<https://www.thebalance.com/brexit-consequences-4062999>>.
- Borell J., *China, the United States and us*, EEAS, 31 VII 2020 [dostęp: 06 I 2021], dostępny w internecie: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/83644/china-united-states-and-us_en>.
- Brattberg E., Rome N., *The limitations of the U.S. approach to brexit*, Carnegie Endowment for International Peace 2018, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <https://carnegieendowment.org/files/Brattberg_Rome_US_Approach_to_Brexit_NOV18.pdf>.
- Breene K., *Why is Japan's economy shrinking?*, 16 II 2016 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.weforum.org/agenda/2016/02/why-is-japans-economy-shrinking>>.
- Curtis C., *A plan to revitalize American manufacturing*, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2013/02/13/plan-revitalize-american-manufacturing>> .
- Daalder I. H., *Europe: Rebalancing the U.S.-European relationship*, Brookings Institution, 01 IX 2000 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.brookings.edu/articles/europe-rebalancing-the-u-s-european-relationship>>.
- External balance on goods and services (% of GDP)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NE.RSB.GNFS.ZS>> [stan danych na 16 XII 2020].

40 Już dzisiaj taką politykę prowadzi choćby Australia. Zob. Ł. Jureńczyk, *Polityka bezpieczeństwa i obrony Australii w drugiej dekadzie XXI wieku wobec wzrostu potęgi Chin*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, t. 72, nr 3, s. 228.

- External balance on goods and services (current US\$)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NE.RSB.GNFS.CD>> [stan danych na 16 XII 2020].
- EU and China reach agreement in principle on investment*, European Commission, 30 XII 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2233>>.
- EU – China Comprehensive Agreement on Investment (CAI): list of sections*, European Commission, 22 I 2021 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2237>>.
- EU defence initiatives must not duplicate NATO, Lithuanian president insists*, 11 III 2020 [dostęp: 30 I 2021]: <<https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1150475/eu-defence-initiatives-must-not-duplicate-nato-lithuanian-president-insists>>.
- Farrer M., *Donald Trump delays tariff hike on Chinese goods, sending stock markets soaring*, „The Guardian”, 25 II 2019 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.theguardian.com/world/2019/feb/25/donald-trump-delays-tariff-hike-on-chinese-goods-after-great-trade-talks>>.
- Francois J., Elsig M., *Short overview of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)*, European Parliament, Directorate General for External Policies of the Union, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653625/EXPO_BRI\(2021\)653625_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653625/EXPO_BRI(2021)653625_EN.pdf)>.
- GDP (current US\$)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>> [stan danych na 16 XII 2020].
- GDP, PPP (current international \$)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD>> [stan danych na 16 XII 2020].
- Gill B., Small A., *Untapped trilateralism: Common economic and security interests of the European Union, the United States and China*, [w:] *China and the EU in context*, ed. K. Brown, Palgrave Macmillan, London 2014.
- Haass R. N., *Liberal world order, R.I.P.*, Council on Foreign Relations, 21 III 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.cfr.org/article/liberal-world-order-rip>>.
- Haliżak E., *UE-USA-Chiny: logika konfliktu i współpracy*, [w:] *Geoekonomia*, red. E. Haliżak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- High-technology exports (current US\$)*, <<https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD>> [stan danych na 16 XI 2020].
- Ikenberry G. J., *The end of liberal international order?*, „International Affairs”, vol. 94, issue 1, 1 January 2018, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://academic.oup.com/ia/article/94/1/7/4762691>>.
- Industry (including construction), value added (current US\$)*, baza danych Grupy Banku Światowego, <<https://data.worldbank.org/indicator/NV.INDTOTL.CD>> [stan danych na 16 XII 2020].

- Jureńczyk Ł., *Polityka bezpieczeństwa i obrony Australii w drugiej dekadzie XXI wieku wobec wzrostu potęgi Chin*, „Sprawy Międzynarodowe” 2019, t. 72, nr 3.
- Kirchick J., *Europeans want to break up with America. They'd do so at their peril*, Brookings, 25 V 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/05/25/europeans-want-to-break-up-with-america-theyd-do-so-at-their-peril/>>.
- Lachmann N., *Rivalry, community, or strained partnership? Relations between the European Union and the United States*, „Politique Européenne” 2013/1, no. 39, dostępny w internecie [dostęp 07 VI 2019]: <<https://www.cairn.info/revue-politique-europeenne-2013-1-page-136.htm#>>.
- Lindstrom G. (ed.), *Shift or rift: Assessing US-EU relations after Iraq*, Institute for Security Studies, Paris 2003, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/bk2003_01.pdf>.
- Malinowski K., *Unia Europejska jako mocarstwo cywilne a strategię bezpieczeństwa państw członkowskich*, „Przegląd Zachodni” 2011, nr 3.
- Men J., Schunz S., Freeman D. (eds), *The evolving relationship between China, the EU and the USA: A New Global Order?*, Routledge, London 2019.
- Milczarek D., *Rola międzynarodowa Unii Europejskiej jako „mocarstwa niewojskowego”*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1.
- Military expenditure by country, in constant (2016) US\$ m, 1949–2017*, SIPRI Military Expenditure Database, dostępny w internecie [dostęp: 26 IV 2019]: <<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2017.xlsx>>.
- Military expenditure by region in constant US dollars*, SIPRI Military Expenditure Database, dostępny w internecie [dostęp: 26 IV 2019]: <<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2017.xlsx>>.
- Nye J. S., *Will the liberal order survive?*, „Foreign Affairs” [online], January/February 2017 issue, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-12-12/will-liberal-order-survive>>.
- Oliver T., Williams M. J., *Special relationships in flux: Brexit and the future of the US-EU and US-UK relationships*, „International Affairs” 2016, no. 3, dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/ia/inta92-3-03-oliver%20and%20williams.pdf>>.
- Petri P. A., Plummer M., *RCEP: A new trade agreement that will shape global economics and politics*, Brookings, 16 XI 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/16/rcep-a-new-trade-agreement-that-will-shape-global-economics-and-politics/>>
- Paul S., *President Obama's manufacturing legacy*, Alliance for American Manufacturing, 18 XI 2017 [dostęp 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<http://www.american-manufacturing.org/blog/entry/president-obamas-manufacturing-legacy>>.
- Research and development expenditure (% of GDP)*, <<https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>> [stan danych na 16 XII 2020] .

- Rumiński K., *Regionalne Kompleksowe Partnerstwo Gospodarcze (RCEP) podpisane. Japonia w największej na świecie strefie wolnego handlu*, Komentarz Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/u/1f/cd/1fcd090a-6f1f-4b26-bba4-03496514e448/2020_12_komentarz_osrodka_badan_azji_-_japonia_w_najwiekszej_na_swiecie_strefie_wolnego_handlu_1.pdf>.
- Services, value added (% of GDP)*, <<https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRVTOTL.ZS>> [stan danych na 16 XII 2020].
- Shambaugh D., Sandschneider E., Hong Z. (eds), *China-Europe relations: Perceptions, policies and prospects*, Routledge, London 2008.
- Stan stosunków UE-USA*, Parlament Europejski 2018, dostępny w internecie [dostęp 07 VI 2019]: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/625167/EPRS_ATA\(2018\)625167_PL.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/625167/EPRS_ATA(2018)625167_PL.pdf)>.
- Signing of Regional Comprehensive Economic Partnership Impacts for the Asia Pacific region*, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/11/rcep-signing-asia-pacific-impacts-november-2020.pdf>>.
- Tan H., *'Forced tech transfer' has to stop or be regulated, says eu ambassador to china*, cnbc [online], 12 xii 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.cnbc.com/2018/12/12/forced-tech-transfers-must-stop-or-beregulated-eu-ambassador-to-china.html>>.
- The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People's Republic of China (2016-2020)*, Central Compilation & Translation Press, Central Committee of the Communist Party of China Beijing, China, dostępny w internecie [dostęp 07 VI 2019]: <<http://en.ndrc.gov.cn/policyrelease/201612/PO201612076-45766966662.pdf>>.
- The future of the United States and Europe. An irreplaceable partnership*, Chatham House. The Royal Institute of International Affairs, 11 IV 2018 [dostęp 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.chathamhouse.org/publication/future-united-states-and-europe-irreplaceable-partnership>>.
- United States-Mexico trade fact sheet modernizing NAFTA into a 21st century trade agreement*, dostępny w internecie [dostęp: 14 III 2021]: <<https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/fact-sheets/2018/august/united-states%E2%80%93mexico-trade-fact-sheet-1>>.
- Walt S.M., *The collapse of the liberal world order*, "Foreign Policy" [online], 26 VI 2016 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://foreignpolicy.com/2016/06/26/the-collapse-of-the-liberal-world-order-european-union-brexite-donald-trump/>>.
- Ward R., *RCEP trade deal: a geopolitical win for China*, IISS, 25 XI 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <<https://www.iiss.org/blogs/analysis/2020/11/rcep-trade-deal>>.

- Wnukowski D., *Podpisanie RCEP – największej na świecie umowy o wolnym handlu*, Komentarz PISM nr 84-2020, 16 XI 2020 [dostęp: 14 III 2021], dostępny w internecie: <https://pism.pl/publikacje/Podpisanie_RCEP___najwiekszej_na_swiecie_umowy_o_wolnym_handlu>.
- Wong R., *An anatomy of European and American perspectives on China in the international system*, [w:] *Europe and China: Strategic Partners or Rivals?*, ed. R. Vogt, Hong Kong University Press, Hong Kong 2012.
- World economic outlook update*, International Monetary Fund, January 2021, dostępny w internecie [dostęp: 31 I 2021]: <<https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2021/Update/January/English/text.ashx>>.
- World integrated trade solutions, dostępny w internecie [dostęp: 30 I]: <<http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/AdvanceQuery/RawTradeData/QueryDefinition.aspx?Page=RawTradeData>>.
- Wroughton L., Rampton R., *Trump moves toward China tariffs in warning shot on technology transfer*, Reuters, 22 III 2018 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-usa-trade/trump-moves-toward-china-tariffs-in-warning-shot-on-technology-transfer-idUSKBN1GY26Y>>.
- Wu W., *Donald Trump to 'pressure Xi Jinping at summit over forced tech transfer'*, "South China Morning Post" [online], 03 XI 2017 [dostęp: 07 VI 2019], dostępny w internecie: <<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2117923/trump-pressure-xi-summit-over-forced-tech-transfer>>.
- Yoshino N., Taghizadeh-Hesary F., *Causes and remedies for Japan's long-lasting recession. Lessons for the People's Republic of China*, Asian Development Bank Institute, no. 554 December 2015, (ADBI Working Paper Series), dostępny w internecie [dostęp: 07 VI 2019]: <<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/177252/adbi-wp554.pdf>>.
- Zajac J., *Efektywność ról międzynarodowych Unii Europejskiej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2014, nr 8.
- Zhenqiang P., *The US–Europe–China triangle in an increasingly multipolar world*, Konrad Adenauer Stiftung, Beijing, January 2006, dostępny w internecie [dostęp: 06 I 2021]: <https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=3e4a8021-c8c3-0064-581e-3def9dd112b8&groupId=252038>.